

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ КЛУБІВ ДОЗВІЛЛЯ ШКОЛЯРІВ

Останнім часом науковці (соціологи, психологи, педагоги, культурологи) досить часто звертаються до проблеми впливу дозвіллевого часу школярів на їх особистісний розвиток. Це пояснюється зміною ціннісних орієнтацій молоді, які проходять, як правило, під час дозвілля. Примітивізація свідомості (І.Д.Бех, Д.І.Фельдштейн), яка позначена такими явищами, як агресивність, жорстокість, цинізм викликають занепокоєння громадськості. Визначаючи дозвілля школярів як важливий простір особистісного розвитку в сучасних соціокультурних обставинах, ми вважаємо, що історико-педагогічний розгляд і аналіз такої форми дозвіллевого часу як клуб допоможе реформувати цю галузь виховної взаємодії з дітьми, надасть можливість здійснювати особистісно значущий вплив на розвиток особистості, що і є **метою статті**.

Серед різноманітних форм дозвільної діяльності школярів (масових, групових, індивідуальних) особливий інтерес, з точки зору виховних можливостей, має клуб.

В.І.Даль у тлумачному словнику дав таке визначення клубу: "...зібрання, постійне товариство, яке збирається у певному приміщенні для бесід та розваг".

В енциклопедичному словнику (1980) клуб трактується як: "громадська організація, добровільно об'єднуюча групи людей з метою спілкування, пов'язаного з особистими інтересами, а також для відпочинку та розваг".

Дитячий клуб, як форма організації дітей, своє теоретичне оформлення отримав у кінці ХІХ ст.

Поява перших дитячих клубів відноситься до початку ХХ ст. Прагнення прогресивної інтелігенції до демократичного виховання стало основною причиною виникнення руху по створенню дитячих клубів.

Праобразами дитячих клубів були на початку ХХ ст. дитячі майданчики, "дитячі збори", дитячі клуби педагогічних товариств і гуртків, скаутських організацій та ін.

Ідея майданчиків, "дитячих зборів" привабила передових педагогів можливістю розвинути духовні сили дітей, їх активність і творчість.

Суттєво вплинула на становлення і розвиток клубного руху теорія вільного виховання. Представники теорії вільного виховання відстоювали ідею про необхідність розвитку інтересів дітей, їх здібностей, самостійності й активності.

Теоретичне обґрунтування клубної роботи з дітьми знайшло практичне застосування у дослідженні С.Т.Шацького і А.У.Зеленко, петроградській "республіці ШКІД" (В.Н.Сорока-Росинський), школі-комуні ім.П.Н.Лепешинського (директор М.М.Пістрак), у школі-комуні та дитячому містечку в Одесі (керівники С.М.Рівес і Н.М.Шульман), у колонії ім.О.М.Горького, створеній А.С.Макаренком, в Павлівській школі В.О.Сухомлинського.

С.Т.Шацький, який зробив чималий внесок у клубний рух, на основі вивчення вільних дитячих організацій, підкреслював, що "основна ідея дитячого клубу – створення центру, де організується дитяче життя відповідно з вимогами, що випливають з дитячої природи". Виникають такі центри, на його думку, в силу необхідної потреби "учитись жити, пристосовуватись до життя" [5: 258]. Найбільш значними серед дореволюційних дитячих клубів були клуби С.Т.Шацького. Він констатує, що ідея дитячого клубу більш широка та глибока, ніж ідея клубу дорослих.

У дитячому клубі повинні бути надані усі можливості навчатися життю. Він повинен бути живим, гнучким, безпрограмним, і особи, що працюють у клубі, мають відрізнятись рухливістю орієнтування. Те, що дітям властива нездоланна потреба вчитись жити, зобов'язує до внесення живого життя у справу дитячого клубу [5: 258–266].

Клуб приваблював С.Т.Шацького перш за все можливістю організувати спілкування дітей. Спочатку діти об'єднувались за принципом товариства. Поступово,

глибше вивчаючи психологію дітей та аналізуючи ефективність клубного впливу, С.Т.Шацький приходять до висновку про необхідність розвивати в клубі інтереси дітей. У результаті з 1908 року в клубах автора ідеї почався новий етап. Зміст роботи значно поглибився: діти приходили займатися цікавою для них справою. Робота за інтересами базувалася на самодіяльності, творчій активності дітей, на їх спілкуванні один з одним.

У клубах С.Т.Шацького був визначений основний принцип виховання – індивідуальний підхід до учасників клубу з метою розвитку інтересів і здібностей дітей.

Питання соціальної освіти і виховання особливо гостро встали після громадянської війни. Органи народної освіти почали реорганізацію школи, а ідея соціального у вихованні найбільш повно втілювалась у створенні клубів для дітей. Дитячі клуби створювались по всій країні.

У 20-ті роки ХХ століття ідея клубних об'єднань для дітей отримала педагогічне обґрунтування [2; 3]. Автори (А.Родін, С.Пфейфер, В.Правдін, К.Львов і ін) розглядають цілі, значення, зміст, принципи керівництва та інші питання.

Аналізуючи мету і значення дитячого клубу, С.І.Пфейфер пише: “Дитячий клуб перш за все прагне до того, щоб дитина відвідувала його, керуючись власним потягом. Він прагне дати їй те законне дитяче щастя, те “бажане, сповнене світлом любові, велике домашнє вогнище”[2: 12], про яке говорив К.Д.Ушинський. Все, що оточує дитину в клубі, повинно цьому сприяти – весь устрій життя і вся внутрішня обстановка. В особі своїх керівників дитина повинна знайти близьких їй людей, які люблять її та знають її думки, які чітко прислуховуються до її різноманітних інтересів і запитів”.

До основних принципів педагогічного керівництва автор відносить:

- вільне, без примусу перебування дитини в клубі;
- педагоги-організатори прагнуть “непомітно для дитини” залучити її до організованого життя і зробити для неї (дитини) “природним, зрозумілим, неминучим” виконання всіх вимог дисципліни та порядку.

У змісті виховної взаємодії з дітьми автор рекомендує диференціювати групи залежно від рівня загального інтелектуального розвитку, віку та виявленої дітьми схильності до того чи іншого виду діяльності.

Клуби розглядалися як “своєрідні провідники педагогічного впливу на дітей”, тому був затверджений досить великий штат вихователів. Педагог виділявся на кожні 20-25 дітей, що відвідували клуб. Клуб стає масовою дитячою установою.

Яким же був клуб цього періоду? Звичайно, такий клуб розташовувався у приміщенні з декількома кімнатами. Педагоги особливої увагу звертали на створення затишку в клубі. У всіх дітей були членські квитки, але вони не платили внесків. Вони існували скоріше для обліку дітей. Внутрішня структура клубу була такою: усі діти поділялися на вікові групи, у кожній був керівник – вихователь, що брав участь у всіх справах і починаннях дітей. Поряд з ними створювалися гуртки за інтересами, де займалися діти з різних вікових груп. Вони мали змогу займатися в одному, двох або декількох гуртках. Кожен гурток мав педагога-інструктора. Іноді в клубах поділяли дітей тільки на вікові групи або тільки по гуртках. У клубах також проводилися бесіди, читання вголос, екскурсії, прогулянки, свята, ігри. Усю клубну роботу вихователі прагнули побудувати на дитячому самоврядуванні. Основними органами, що регламентували клубне життя, були регулярно проведені збори, де дітьми разом з керівниками вирішувалися питання життя клубу, обговорювалися помилки і провини окремих дітей, вироблялися традиції клубу. Кожна група обирала старосту.

Особлива увага зверталася на залучення до роботи клубу батьків. Тому педагоги і керівники клубів відвідували родини гуртківців і розмовляли з батьками. У свою чергу діти бували в гостях удома керівника клубу. Подібні відвідування вихователів і дітей удома створювали дружні взаємини, дозволяли краще вивчити дітей і відповідно впливати на них. Багато клубів на літо виїжджали в літні табори.

Таким чином, ми бачимо, що в основі організаційної структури клубів цього періоду був розподіл на групи: вікові або за інтересами, членство, постійний час роботи клубу.

Клуби показали, що вони здатні розвивати активність, самостійність дітей. Самоврядування створювало таку атмосферу, при якій члени клубу почували себе учасниками загальної справи. Активне спілкування, самостійність школярів повною мірою можуть проявлятися тоді, стверджували керівники клубів, коли робота буде побудована з урахуванням запитів, інтересів дітей. Педагоги відчували специфічність клубу, де, на відмінну від школи, кожний міг займатися тим, що було йому цікаво.

Необхідно було розвивати творчі здібності кожної дитини, що прийшла до клубу. Тому однією з найважливіших задач вважалося уважне вивчення дитини, спостереження за нею у клубі, вивчення середовища, в якому живуть діти: родини, школи і т.д.

Поставивши питання про вивчення і розвиток дітей у клубі, педагоги-практики прийшли до несподіваних висновків: “Клуб виходить з дитячих інтересів, але якщо ґрунтуватися на запитах дітей, гнучких й еластичних, то чи можна створити фіксовані програми клубної роботи?” – запитували вони [3: 24]. Велика частина педагогів у той період вважала, що клубні заняття повинні бути безпрограмними.

Клуб же не міг існувати без програми. Педагоги, не маючи клубних програм, природно, зверталися до шкільного. Розповсюджена в ті роки педагогічна практика комплексних програм була притягнута й у клубну роботу. Впроваджуючи комплексну програму занять, педагоги не давали простору для розвитку інтересів, звужували цю роботу рамками обраної теми.

Прагнучи до упорядкування діяльності установ соціального виховання і вишукуючи найбільш ефективні засоби впливу на дітей, відділи народної освіти запропонували в 1920-1921 році створити школи подовженого дня. Після уроків усі учні займалися у своєрідних клубах, де існували вікові групи для підготовки домашніх завдань. Заняття в гуртках носили характер:

- а) репетиційний (математика, іноземна мова й ін.) – для невстигаючих учнів;
- б) пізнавальний (літературно-драматичні, історичні й ін.);
- в) розважальний (розвиток учнів фізично і естетично – пластика, ритміка, гімнастика, танці, музика).

Клубні заняття в школах подовженого дня визначили розвиток шкільних учнівських клубів.

У 20-ті роки створювались так звані школи-клуби, які намагались розв’язати задачі освіти одночасно з загальним творчим розвитком дітей, але на практиці механічно об’єднали шкільні й клубні заняття.

Розвиток дитячих клубів у 20-і роки пов’язаний з поширенням дитячого руху, організацією піонерів. На вибір і характер форм і методів роботи піонерів значною мірою вплинув досвід виховної клубної роботи з дітьми.

Підтримуючи клуб і клубне виховання, у 1925 році колегія Наркомосвіти запровадила в школах так званий “Клубний день” – день, вільний від занять звичайного типу і цілком присвячений позакласній гуртковій роботі.

Діти – учасники клубів – поєднувалися в групи за віком, а бажаючі могли займатися ще в різних гуртках. Організація гуртків дозволяла зберегти специфічну особливість клубу – роботу з виявлення інтересів школярів.

Поширення дитячих клубів у школах в ті роки викликало широке обговорення питання про специфічність клубного виховання. Школа має визначену програму та вимагає обов’язкового для кожного школяра відвідування. Тому вона не завжди може планувати свою роботу згідно з індивідуальними властивостями кожного. Клубні ж заняття засновані на виявленні інтересів, добровільності вибору занять. Завдання керівника – перетворити зацікавленість у глибокий інтерес.

Більшість педагогів вважали, що клуб доповнює школу, зберігаючи специфічність свого виховного впливу. Головним у клубі визнавалося те, що він розкриває найширші можливості перед кожним, дає простір розвитку індивідуальних здібностей.

З розвитком піонерського руху воно усе більше проникало в діяльність клубів. “Піонерізація” клубної роботи привела до визначеної диспропорції: піонери, жовтенята стали “хазяїнами” клубу. Піонери тих років, охоплені ентузіазмом соціалістичного будівництва в країні, були настільки сильно захоплені виконанням суспільно корисних справ, що не могло бути і мови про клубну роботу, не пов’язану з цими справами.

У 1926 році VII з’їзд ВЛКСМ порушив питання про державне будівництво єдиних дитячих клубів із майданчиками, що повинні були стати головними пунктами позашкільної роботи з дітьми. Дитячий клуб поєднував дітей за принципом товариства. На першому етапі виявлялися інтереси учасників, прищеплювалися колективістські навички. Потім учасників поєднували в гуртки за інтересами, у яких удосконалювалися знання у певній сфері інтересів. На третій стадії готувалися піонери-інструктори для роботи з молодшими дітьми.

Таким чином, клуб у перші роки радянської влади пройшов етапи: “клуб – домашнє вогнище”, “клуб – школа”, “клуб – частина піонерської організації”.

У 30-і роки завершується становлення дитячого клубу, визначається його місце в системі виховання. Наступний розвиток дитячих клубів був спрямований на поглиблення діяльності й уточнення структури цієї виховної установи.

У 50-і роки клуб став установою з постійно мінливою аудиторією дітей і підлітків, що вплинуло на зменшення його виховного впливу. Клуб з установ дітей, основним принципом якого була самодіяльність учасників, перетворювався в установу, що обслуговує дітей.

На початку 60-х років клубний рух активізувався. Було затверджене положення про юнацькі клуби, по країні поширюється комунарський клубний рух.

У 70-ті роки розгортається робота з вивчення інтересів та потреб підростаючого покоління у вільний час.

Велике значення позашкільній освіті приділяв В.О.Сухомлинський. “Людина, яка зустрічається з учнями, лише на уроці..., не знає дитячої душі, а хто не знає дитини, не може бути вихователем”. Для такої людини за сімома печатками закриті думки, почуття та прагнення дітей [4: 29–30].

Заняття дітей у позакласний час В. О. Сухомлинський вважав важливою умовою розвитку індивідуальності дітей: “Задатки та обдарованість дитини розкриваються лише при умові, якщо у неї кожного дня є час для занять улюбленою працею за своїм вибором...”, дитина повинна мати вільного часу стільки, скільки вона витрачає на уроки у школі. Особливо це важливо у старшому віці [4: 17].

У Павлівській середній школі, у якій кожного року навчалося від 550 до 600 дітей, кожен учень у позашкільний час міг знайти собі заняття не в одному, а у двох чи декількох гуртках – настільки розвиненою була система позакласної роботи. У Павлівській середній школі з успіхом функціонували гуртки: автоматики та радіоелектроніки, юних конструкторів, три гуртки народної вишивки, драматичний гурток, 12 літературно-творчих гуртків, театр казки, декілька гуртків художнього читання, декілька гуртків юних дослідників, юних натуралістів та інші.

Необхідність залучати учнів у такі форми роботи Сухомлинський бачив у прагненнях дітей самоутверджуватись, знайти себе у якій-небудь діяльності. В.О.Сухомлинський підкреслював широкі можливості позакласних об’єднань.

Кожна людина має свої духовні запити та інтереси, та немає такого універсального колективу, у якому усі вони могли знайти певне задоволення. Задовольнити їх можна лише при умові, що духовне життя кожного вихованця проходить у декількох колективах, до того ж кожен з них має свої специфічні цілі й погляди на сферу діяльності. В одному колективі задовольняються інтереси, пов’язані з інтелектуальним розвитком, у другому вихованець розвиває естетичні нахили, у третьому його об’єднує з товаришами спільність творчої праці, четвертий колектив створюється самими школярами для організації дозвілля і т.д. Багатогранність колективних зв’язків забезпечує справжню самодіяльність [4: 26].

У 80-ті роки В.В.Полукаровим проаналізовані особливості підліткових клубів. Основний феномен клубу, як форми об'єднання підлітків, полягає у створенні реальних умов для виявлення і розвитку індивідуальних можливостей кожного, шансу реалізувати себе.

На думку В.В.Полукарова [1: 13], своєрідність клубних об'єднань визначається наступними факторами:

- діяльність, що здійснюється засобами, які вимагають багатогляду, винахідливості, нестандартного мислення;
- керівник має бути особистістю досить обдарованою, творчою;
- міжособові відносини, що характеризуються багатством індивідуальностей (кожен школяр привносить свої цінності, уявлення, кожний по-своєму виражає і відстоює свої погляди і переконання).

Серед причин розпаду клубів або перетворення їх в елітні співтовариства В.В. Полукаров [1: 16] виділяє наступні:

- клубні об'єднання створюються без обліку соціально-економічних і психолого-педагогічних умов;
- слабо вивчається і поширюється досвід роботи кращих клубів;
- погано розроблена методика клубної роботи і широко застосовується перенос традиційних шкільних позакласних форм у сферу клубу;
- недостатньо знань про специфіку спілкування з підлітками, старшокласниками у вільній, неорганізованій обстановці;
- невміння виявляти інтереси, схильності, потреби школярів і оперативно реагувати на молодіжні запити, що постійно розвиваються [1: 19].

Автор класифікує клуби на дві групи: багатопрофільні (поліклуби) і однопрофільні (моноклуби).

Багатопрофільні клуби – це великі творчі центри з різноманітними гуртками, спортивними секціями, майстернями, ігротеками, на базі яких організується безліч конкретних видів діяльності. Характерною рисою поліклубу є наявність у ньому колективу вихователів – педагог-організатор, директор клубу, керівники окремих творчих груп, тренери. Є можливості для колективного педагогічного пошуку, об'єднання зусиль. Зміст життя поліклубів не тільки досить різноманітний, але й динамічний, мінливий. Окремі види діяльності можуть згодом загасати або зовсім зникати, а інші – виникати і розвиватися. Розвиток кожного творчого співтовариства – це чергування періодів спадів і злетів у діяльності і відносинах. Ці спади і підйоми визначаються психологічними особливостями дитячого колективу. Вони пов'язані з виникаючими проблемами, від розв'язку яких залежить ефективність виховних впливів і життєздатність колективу.

Моноклуби представляють собою невеликі за чисельністю, масштабах діяльності профільні клуби. Це об'єднання юних фотолюбителів, моделістів, філателістів і т.д. Для дітей головне – щоб було місце, де можна збиратися. У моноклубі поєднуються звичайно учні різного віку, але з подібними потребами, схильностями, з різним рівнем умінь і навичок, але з установкою на конкретні творчі досягнення в спільній і індивідуальній діяльності.

Для моноклубів характерні проблеми:

- небезпека виявитися замкнутим, камерним, елітним об'єднанням. З одного боку, певна корпоративність необхідна, щоб знайти лице, з іншого боку – важливий вихід за рамки своїх специфічних інтересів;
- оптимальний кількісний і віковий склад колективу. Треба уникнути міжвікової відчуженості, а часом і конфронтації. (Як з'ясували психологи, при різниці у віці більш чотирьох років порушуються міжособистісні контакти). При порушенні міжособистісних контактів слабшає творча взаємодія.

Для того, щоб розглянути, що представляє клуб підлітків, юнацтва у сучасних умовах, необхідно звернутися до аналізу понять “об'єднання молоді”, “дитячі товариства”.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Полукаров В.В. Подростковый клуб: самодеятельность, творчество, самоопределение. – М., 1988. – 80 с.
2. Пфейфер С.И. Детский клуб: его значение, цель и организация. – М., 1925. – 137 с.
3. Родин А., Марц В. Клубы для детей и подростков. – М., 1919. – 212 с.
4. Сухомлинский В. Избранные пед.соч. в 3-х т. – Т.2. – М., 1980. – 640 с.
5. Шацкий С.Т. Избранные пед. соч. в 2-х т. – Т.1. – М., 1980. – 408 с.